

En lille familie i Europas skærsild

Man bliver bange, vred og ydmyg, men også klogere af at læse om en barndom som polsk deporteret og flygtning fra 1939 til 1948.

Wesley Adamczyk: Da Gud så til den anden side. En odysse gennem krig, eksil og forløsning. Oversat fra amerikansk af Jens Ellekær. Forlaget Ellekær. 378 s., 295 kr.

Af Marie Tetzlaff

Forestil Dem en syvårig dreng, født 1933 og opvokset i et trygt og velhavende, patriotisk og gudfrygtigt polsk officershjem med kærlige forældre, to ældre søskende, barnepige og tjenestefolk.

Og lad så i 1939 først tyskerne, siden sovjetrusserne invadere det nyligt selvstændige Polen, hvorfor faderen mobiliseres, i første omgang for at kæmpe mod tyskerne. Og så, midt om natten til 15. maj 1940, kommer russerne.

»Soldaterne stormede ind i vort hjem med manerer som de vildsvin, far plejede at skyde i skoven«. Den syvårige, der var vant til, at herrene kyssede hans mors hånd, så hende blive trykket op ad væggen med et gevær, mens storebroderen lå blødende på gulvet. Siden blev det bare værre. Faderen, viser det sig meget senere, er en af de tusinder af polske officerer, det sovjetiske hemmelige politi NKVD skød i Katynmassakren i 1940.

Fru Adamczyk, sønnen Jerzy, 17, datteren Zofia, 13, og vor fortæller, den lille Wieslaw, nu Wesley, deporteres i kreaturvogne 3.000 km til det sovjetiske bagland (Sibirien/Kasakhstan) og ufatteligt primitive, fjendtlige forhold – russerne var selv ved at dø af sult – og gennemlever det, der desværre er en russisk klassiker fra det 20. århundrede. Sult, kulde, død, angst og fækalier spiller altid hovedrollerne. Hver gang griber det læseren med sin elementære afstumpe udforskning af menneskelige grænser. Især når det er så nøjagtigt sanset, reflekteret og erindret som her, i den nu amerikanske Wesley Adamczyks velresearchede beretning.

Familiefoto. Bogens forfatter Wesley Adamczyk mellem sine forældre foran deres lejlighed i Polen i 1939. Foto fra bogen

Fakta Polen og Sovjet

Trods den ikke-angrebspagt, udenrigsministrene Molotov og Ribbentrop underskrev i 1939, og som hemmeligt indebar, at USSR og Tyskland kunne dele Polen mellem sig og frit deportere og myrde polakkerne i hhv. øst og vest, angreb Tyskland Sovjetunionen i 1941.

Godt et år før havde det sovjetiske hemmelige politi, NKVD, likvideret 25.421 polske krigsfanger, herunder Jan Adamczyk, forfatterens far.

Fordi de allierede efter krigen ikke ville have plettet deres moralske fortrin frem for nazisterne, dækkede de over det faktum, at det var Stalin og ikke Hitler, der var ansvarlig for Katyn-massakren. Det er anledning til ikke ringe bitterhed for polakkerne, ligesom det faktum, at England og USA forråbte Polen til Stalin ved Anden Verdenskrigs afslutning.

Pilgrimsrejse til Kharkov

Den slutter med, at han som repræsentant for Katyn-ofrenes familier i 1998 af den polske præsident inviteres på en pilgrimsrejse til Kharkov i det nuværende Ukraine for at mindes ofrene og ære sin far, hvis skæbne gennem hele sønnens liv har været et åbent sår og savn.

Det lykkes den handlekraftige mor – som, mens tid var, bagte alle familiens smykker og ure, også defekte, ind i brødhumpler – at få sine børn levende gennem en hungersnød, hvor hunde slås om menneskelige fækalier, før de har ramt jorden, og hvor ulve og sne er reelle farer. Nogle afsnit er som en mareridtsversion af bøgerne om det lille hus på prærien.

I sovjetiske butikker er vinduerne potemkin-kulisser: 'Madvarerne' er af malet træ, og folk dør som fluer af smitsomme sygdomme, som officielt er udryddet af den fremragende sovjetiske medicinske videnskab. Magthaverne behøver ikke narre nogen – men ve dem, der ikke lader, som om de er narret. Det hemmelige politi overvåger åbenlyst de deporterede – og alle andres – sindelag, og børnene har derfor absolut ingen at tale med. De skulle nødig komme til at røbe, hvordan man lever i den civiliserede verden.

En yderst forsigtig, nærmest stum fortrolighed opstår til den gamle russiske bonde, i hvis lille hytte de fire polske deporterede indkvarteres, og hvis kone har siddet med tomme øjne, siden hun så sin familie blive skudt. Bonden fortæller drengen, at ingen nogensinde slipper ud af USSR i live. Det lykkes ikke desto mindre, først og fremmest fordi polakkerne får 'amnesti', så mændene kan kæmpe mod de tyske tropper, der trænger længere og længere ind i USSR.

Guldur for suppe

Efter en rejse gennem Kasakhstan og Usbekistan, hvorunder tusinder er døde før dem, finder den lille familie storebroderen på et felthospital ved Det Kaspiske Hav. Moderen redder sin afkræftede ældste søns liv takket være suppen af en kylling, hun køber for sit sidste medbragte guldur.

I august 1942 kommer de fire med forskellige skibe til Persien, nu Iran, og føler sig endelig sikre. Men moderen dør allerede i oktober af sult, sygdom og udmattelse, og først i 1948 kommer de to yngste, alt for tidligt voksne børn, efter år i flygtningelejre i Iran og Libanon til det kolde og bombede England. De er blevet 22 og 16 år. I England slutter den demobiliserede storebror sig til dem, og her bliver Zofia gift med hans ungdomsven.

Under prøvelserne vakler fortællerens ellers grundfæstede gudstro – heraf bogens titel – og hans had til det sovjetiske system og dets udøvere befæstes. Selv halvtreds år efter, at han takket være faderens familie er kommet til USA, og næsten et tiår efter at USSR er opløst, ryster han og de andre polske emigranter af angst ved at rejse ind i Ukraine til mindehøjtideligheden for Katyn-ofrene. I det hele taget giver denne bog gode argumenter for polakkers anspændte forhold til Rusland. (Allerede i 1700-tallet delte Ruslands Katarina II og Prøjsens Frederik II Polen mellem sig ...).

En genfortælling yder ikke denne beretnings historiske og psykologiske lag retfærdighed. Wesley Adamczyks skæbne i det 20. århundredes ideologiske malstrøm gør læseren klogere, mere ydmyg og bevidst om sin udsathed. Civilisation og menneskelighed skal der hæges om.

Wesley Adamczyk: Da Gud så til den anden side

★★★★☆☆

En efterkommer til de polske Katyn-ofre om sin lidelseshistorie, der dog endte godt.

WESLEY ADAMCZYK:

DA GUD SÅ TIL DEN ANDEN SIDE

En odysse gennem krig, eksil og forløsning

Oversat fra amerikansk af Jens Ellekær

378 sider, ill., 295 kr.

Forlaget Ellekær

Forfatteren ligner en ældre hippie, men hans beretning er grum og ligger lysår fra et blomsterbarns forkælede og beskyttede liv. Som barn af polske forældre oplevede han Tysklands og Sovjetunionens udslettelse af Polen i 1939, den sovjetiske besættelse og indlemmelse af den østlige del af landet, sin families deportation og sin mors død af sygdom og udmattelse under de umenneskelige forhold, de og hundredtusindvis af andre polakker kom til at leve under i Sovjetunionen. Senere erfarede han, at hans far var blandt de mange tusinde polske officerer, som det sovjetiske hemmelige politi bagbandt og likviderede med nakkeskud i 1940 - for senere at beskyldte tyskerne for denne forbrydelse, der har fået betegnelsen Katyn-massakren.

Rejser i kreaturvogne

Adamczyks erindringer er således endnu en beretning om totalitære regimers nådesløse skalten og valten med menneskeskæbner i det 20. århundredes Europa.

Det er en meget realistisk og jordnær beskrivelse af de lange rejser i kreaturvogne gennem det endeløse ”umenneskelige land”, som mange polakker kalder Rusland under det sovjetiske regime; af deres kummerlige liv i usle hytter i Kasakhstan, hvor de skulle fægte sig igennem stort set uden nogen form for hjælp fra myndighederne; og af det usle liv, som også var sovjetborgernes lod under socialismen.

Polakker og russere har aldrig haft noget hjerteligt forhold til hinanden, og man forstår de katolske polakkers dybe skepsis over for den store østlige nabo, der i historiens løb flere gange har været med til at udlette den polske stat.

I 1939 erklærede udenrigskommissær Vjateslav Molotov, at Polen var en kunstig stat (Hitler kunne ikke være mere enig), som derfor skulle ophøre med at eksistere. Stalin gik så vidt som til at opløse det polske kommunistparti. Når der ikke var et Polen, kunne der jo heller ikke være noget polsk kommunistparti.

Livsbekræftende

Adamczyk har en god hukommelse, og hans beretning er fuld af barnets skarpe iagttagelser af bl.a. de mange mennesker, han så dø på allernærmeste hold. Trods bogens dystre tema er det alligevel en livsbekræftende fortælling, den nu 75-årige amerikaner beretter.

Den lille dreng havde en meget ansvarsbevidst storesøster, som ”adopterede” ham efter moderens død, mens storebroderen meldte sig til de polske styrker, der blev opstillet på sovjetisk territorium. Han var så heldig at komme med en enhed til Mellemøsten, hvor det gjaldt støtte til briterne.

Herfra kom han og hans søskende efter krigen til England. De tre polske børn, der hurtigt blev voksne, må have været gjort af godt stof, siden de kunne klare sig gennem disse kaotiske tider uden at gå til grunde.

I 1949 ankom den nu 16-årige dreng til USA inviteret af polske slægtninge. Kontrasten til det mishandlede Rusland og dets forhutlede befolkning var slående. Den jernbanestation, han ankom til, var som en katedral. Byen funkede af lys og neonskilte; han så velklædte og frimodige mennesker og velholdte huse.

Den polsk-amerikanske arbejderfamilie havde egen bil og en stor lejlighed med badeværelse. En ufattelig velstand og frihed. Bogens titel afspejler den katolsk opdragne forfatters fortvivlelse over, at Gud ikke fritog ham, hans familie og land for disse forfærdelige lidelser. Hvorfor kom der ikke et guddommeligt indgreb, når de nu som gode katolikker havde anråbt Gud og Guds Moder om hjælp?

Hans kloge mor havde ellers for længst forklaret ham, at man skule være taknemmelig for alle de goder, man fik i livet, også selv om man ikke fik opfyldt alle sine ønsker. Først langt op i årene var vreden dampet så meget af, at amerikaneren Adamczyk kunne slutte fred med sin Gud. Godt for ham.

Forfatteren kommer også flere gange ind på, at stormagterne USA og Storbritannien ligeledes så til den anden side og tilmed aktivt forsøgte at skjule sandheden om de sovjetiske forbrydelser mod den polske nation af hensyn til samarbejdet med Sovjetunionen.

Han nævner her bl.a. en kommission af britiske historikere, der så sent som i 2003 benægtede, at der var sket en tilsløring af sandheden fra britisk side. Det er ynkeligt at læse disse officielle historikers vriden og venden sig for at komme uden om sandheden. Kommissionshistorikere skal man holde sig fra. kultur@jp.dk

Materialevurderinger - uge 2008/35 (side 44 af 72)**Lektøruddtalelse (08/35) 2 733 196 3 (A)**

Adamczyk, Wesley: Da Gud så til den anden side : en odysse gennem krig, eksil og forløsning / Wesley Adamczyk ; oversat fra amerikansk af Jens Ellekær. - Ellekær. - 378 sider. - DK 99.4 Adamczyk, Wesley

Anvendelse/målgruppe/niveau

For det brede publikum til holocaust-erindringer og skæbner i fx *Virkelighedens verden*.

Beskrivelse

Forfatteren var kun syv år, da russerne i 1940 deporterede ham, hans mor og to ældre søskende fra Polen til Kasakhstan. Faderen var officer i hæren og blev taget til fange, da den Røde Hær invaderede Polen sammen med Nazi-Tyskland i 1939. Deportationen blev indledning til en ti år lang lidelseshistorie, hvor familien levede under primitive forhold i en barsk natur og måtte udholde sult og sygdom under konstant politisk terror, først 3 år i Sovjet senere fra lejr til lejr i Iran. Her døde Adamczyks mor efter udmattelsen på den forfærdende flugtlignende udrejse fra Sovjet, ligesom børnene fik sandheden om den forsvundne fader i form af besked om, at han var blandt ofrene for Katyn-massakren, hvor 16.000 polske officerer blev myrdet på Stalins ordre. Bogen er både en rystende personlig skildring af kamp for overlevelse og menneskelig værdighed og en øjenvidneskildring af Sovjets for mange nok ukendte krigsforbrydelser og milliondrab på både egen og den polske civilbefolkning.

Sammenligning

Fx *Onkel giv os brød* og *Jeg kommer snart hjem*.

Konklusion

En grum trøstesløs men også betagende erindring om en familiens deportation fra det besatte Polen under 2. verdenskrig. Bogen gjorde indtryk på mig som få. Bl.a. på grund af beskrivelsen gennem en 7-9-årig drengs troskyldige optik, der gang på gang på hjerteskrærende vis krakelerer ved mødet med en for ham helt ubegribelig ondskab og beregning.

Kresten Søe Christensen